

De slotjes te Oosterhout¹

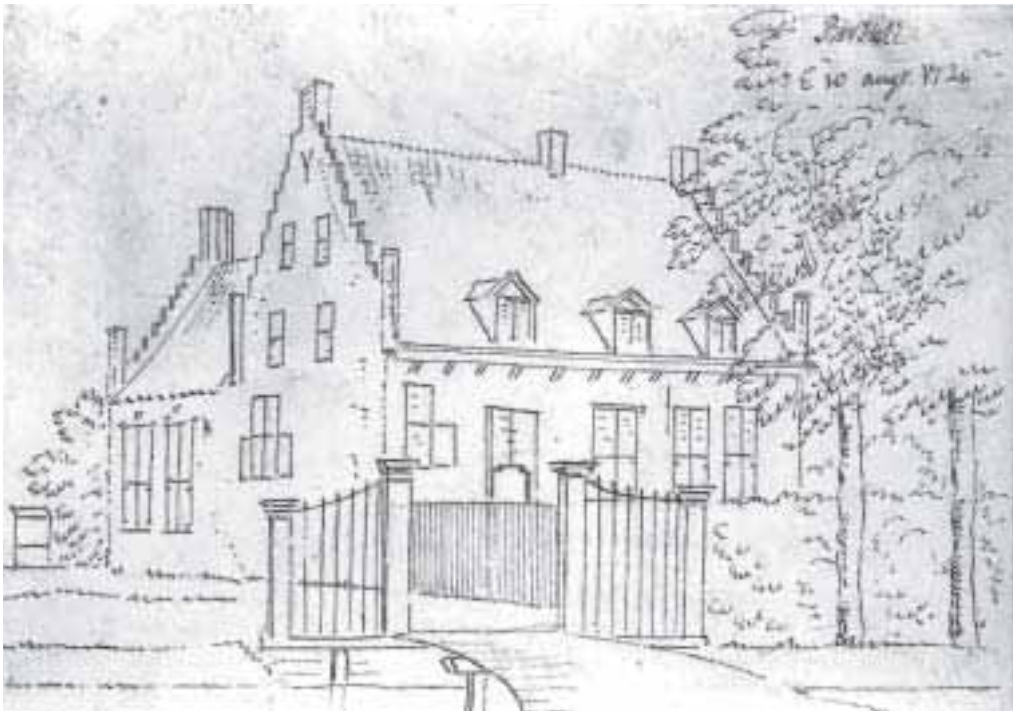
door

J.H. VAN MOSSELVELD

Borsselen

*Het slotje Borstellé – aldus Van der Aa – is vroeger een huis der Tempeliers en Maltheser ridders geweest, behoord hebbende aan de Kommanderij de Braak onder Alphen doch naderhand aan particulieren verkocht. Het huis dat voortijds grooter moet zijn geweest, aangezien men op de werf nog fondamenten gevonden heeft, is laag van gebouw en ligt met zijnen hof en werf rondom in het water.*² Ook bij Brakenstein plaatst hij een dergelijke opmerking over de Johannieters. Waaraan hij dit gegeven ontleent is mij niet bekend en is ook niet in archiefbronnen of literatuur te achterhalen. Het is mogelijk dat dit in de hoek van de Ridderstraat en de Bouwlingstraat, een van de oudste straten van Oosterhout, gelegen huis in oorsprong aan die ridderorde heeft behoord. Maar als in de loop van de vijftiende eeuw archivalische bronnen beschikbaar zijn, blijken de eigenaren uit een andere sector van de samenleving te stammen: het waren bastaarden van de heren van Oosterhout.

Als eerste komen we in het begin van de vijftiende eeuw als eigenares tegen Lijsbeth, natuurlijke dochter van Willem, heer van Oosterhout (1354-1402). Zij was getrouwd met Jan van Emmichoven, wiens zoon Herberen later eigenaar van De Blauwe Camer was.³ Na dit echtpaar wordt rond 1450 als eigenaar genoemd Willem Both, gehuwd met juffrouw Kateline Bijen. Hij had drie natuurlijke kinderen aan wie hij bij testament de helft van dit huis en toebehoren vermaakte, terwijl de andere helft toekwam aan vrouwe Odilie van Sompeke, die gehuwd was met jonkheer Willem van Lier, ridder.⁴ Van Lier kocht vervolgens in 1464 in telkens derdedelen de andere helft op van genoemde natuurlijke kinderen. Het goed vererfde vervolgens op zoon Jan van Lier, die in 1525 als eigenaar staat vermeld, en daarna op diens dochter Odilia van Lier, gehuwd met ene Le Begge. Hun dochter juffrouw Margriet le Begge wordt in 1568 als eigenares genoemd. Zij was gehuwd met jonker Frederick van Duvevoirden. Het bezit bestaat dan uit huis en erf *dat Jan heer Willems van Lier waren, tevoren Willem Both, daer hij nu op woent en van der hoffstadt daer aengelegen (...); noch van den erve daer die boom op staen voor hun huysinge aen de straet soverre als hun erve gaet (...); noch op 3 buynder en 2 lopens land achter hun huysinge, die oick Jan heer Willems van Lier waren, tevoren Willem Both gelegen in de Bouwlingstraat tot vijf parcellen in malcanderen (...); noch 3 lopens land, die oick Jans heer Willems van Lier waren, te voren Willem Both, gelegen in de Bouwlingstraat, geheyten den ouden hof oft cleyen ackerken die Bouwlingstraat oost (...); noch 3 bunder en 1 lopensaet land teynden de Bouwlingstraat die*

1. Het slotje “Borstele”.

*oick (evenals alle voorgaande) Jan heer Willems van Lier waren en eertijds Jan van Emmichoven (...).*⁵ Kort daarna keert dit goed terug in de familie van Lier waarschijnlijk door vererving, al is het niet duidelijk hoe. Omstreeks 1570 blijkt het bezit te zijn van juffrouw Marie van Lier. Zij was gehuwd met jonker Wolfaert van Borssele, schout van Oosterhout. Naar hem is het slotje tot in de negentiende eeuw Borsselenslotje blijven heten.⁶

Een aardige bijzonderheid is nog dat in 1606 een latere schout, Michiel van Rijen, *'s nachts groot lawaai maakte door met zijn rapier op de deur van het bij dit slotje behorende brouwhuis te slaan, waar jonggezellen hun vastenavond vierden.*⁷ Zij maakten blijkbaar burengerucht want schout Van Rijen woonde in het huis, dat toen nog tussen de beide slotjes Beveren en Borssele stond en dat al enkele generaties lang in het bezit was van de familie Van Rijen. Dit huis met bijbehorend erf moet enkele decennia later door koop bij het Borsselenslotje zijn gevoegd waardoor de terreinen van de beide slotjes Beveren en Borssele voortaan aan elkaar grensden.

Waarschijnlijk is dat gebeurd door seigneur Johan de Riddere, gehuwd met jonkvrouwe Clara de Cuellar, en rentmeester en amodiateur van de domeinen van de prins van Oranje te Oosterhout en Dongen, aan wie Van Borssele's kinderen in 1615 het slotje verkochten.⁸ In deze verkoopakte vinden we voor het eerst een wat meer uitvoerige beschrijving van dit bezit. Het heet dan *een stede mette huysinghe, brouwhuis, schuere en stallinghe en koye daarop staande, hof, boomgaard en driesen en zaai-*

2. Het slotje Borselen.

landen daar achteraan liggende mette eikenbomen aan beide de straten (= Ridderstraat en Bouwlingstraat). Het geheel is groot tesamen 42 lopens, 1 roede en vijf voeten, gelegen in de Ridderstraat, deze straat noord, de Bouwlingstraat west. Het geheel te vrijen met herencijs (die jaarlijks 14 stuiver bedroeg) en tien viertelen erfrog 's jaars aan de Karthuizers, eertijds buiten Geertruidenberg, en verder commerloos. Die jaarlijks te betalen erfrogge aan het karthuizerklooster bij Geertruidenberg (onder de ambachtsheerlijkheid van Raamsdonk) drukte al ten tijde van bovengenoemde Willem Both op de bij het slotje behorende en ten zuiden daarvan gelegen boerenhoeve (*hoffstadt*) en is vermoedelijk van nog oudere datum.⁹

In 1633 volgt dan de verkoop door het echtpaar De Riddere-de Cuellar aan heer Gaspar de Witte, pastoor der Vrijheid Oosterhout sedert 1611 en vanaf 1620 ook landdeken van Breda.¹⁰ De omvang van dit slotje met alle toebehorende erven bedraagt dan zes bunder. Het Borsselenslotje werd daarmee pastorie van Oosterhout, zij het slechts voor kort, want reeds het jaar daarop (1634) overleed pastoor De Witte. Zijn opvolger betrok het iets verder in de Ridderstraat gelegen Beverenslotje, dat tot het midden van de negentiende eeuw de functie van pastorie zou houden.

De volgende eigenaar van het Borsselenslotje (met inbegrip van het brouwhuis, boomgaard, hof en verdere toebehoren) was de erfgenaam van pastoor De Witte, de advocaat Johan van Ittersum, die het nog datzelfde jaar 1634 verkocht aan de bekende Bredase griffier mr. Adriaan Havermans.¹¹ Het zou zo'n twintig jaar in het bezit van diens familie blijven. Na het overlijden van Havermans verkocht zijn weduwe,

juffrouw Johanna van Aerssen, mede namens de kinderen hun bezit hier in 1654 aan seigneur Antony Moernicx alias Mourrier.¹² In die verkoopakte is de omschrijving van het geheel meer uitvoerig en ook verhelderend omdat de karakteristiek van wat we onder een slotje moeten verstaan, hier duidelijk is weergegeven: *een slootjen, huis, hof, boomgaard, grasdriest, schuur en stalling met de andere huysinghe daaraan behorend rontsom in zijne burgrachten mitsgaders omtrent vier bunder land met de respectieve dreven van de opgaande eijcken boomen mitsgaders ap en dependentien, gelegen in Middelwijk in de Ridderstraat, deze straat noord, de Bouwlingstraat west, de heer Carel van Beveren c.s. oost, Jan Adriaens zuid. Belast met 10 viertelen rogge jaarlijks aan de Carthuizers te Geertruydenberg, daar en boven herencijs zonder meer.* Die tien veertelen rogge moesten worden afgedragen aan de rentmeester-generaal van Zuid-Holland die de inkomsten uit de geconfisqueerde bezittingen van dit klooster moest innen. Gezien de oostelijke belending was het oorspronkelijk tussen de beide slotjes (Beveren en Borssele) gelegen huis verdwenen en de betreffende grond door de belendende eigenaren gekocht.

Van Antony Moerings ging dit bezit over op – ieder voor de helft – zijn zoon Albertus Moerings, medicine doctor te Gouda, en zijn dochter Dina, die gehuwd was met Isaacq de La Saulx. De weduwe van Albertus, juffrouw Geertruyd van Immerzeel en haar zoon mr. Antony Moerings, advocaat voor den Hove van Holland, verkochten in 1702 hun helft aan Roeland Verhaere (Verhaaren), koopman te Oosterhout, die de andere helft intussen al van de weduwe La Saulx, Dina Moerings, die toen in Zierikzee woonde, had gekocht.¹³ Bij Verhaere was in 1732 ingekwartierd de *generaal Cronstrom met zijn Ed. en domesticquen; heeft aen denselven zijn geheele huys tot gebruyk gegeven en gestaldt negen paarden en hooy en strooy gegeven; item twee bedden met zijn toebehoortten; niets genooten.*¹⁴

Na het overlijden van Roelant Verhaaren was zijn weduwe Huybertje Turck als testamentair erfgename eigenaar totdat bij een deling in 1759 dochter Elisabeth Verhaaren, gehuwd met Martinus Meertens het in haar bezit kreeg.¹⁵ Weduwe geworden verkocht zij in 1786 aan de Roomse Parochie (die het naastgelegen Beverenslotje bezat) elf en een halve roede uit haar bezit, dat toen nog steeds vijf bunder, drie lopensen en achttien en een halve roeden groot was.¹⁶ Daar stak monsieur Carel Verhaaren (haar broer?), wonende op de Leur een stokje voor. Hij deed naderschap en als gevolg daarvan moest de koop ongedaan worden gemaakt en moest dit perceel ingevolge schepenvonniss van 5 februari 1787 door de Roomse Gemeente aan Carel worden overgedragen.¹⁷ Goed tien jaar later verkoopt hij echter ditzelfde perceel alsnog aan de Roomse Parochie.¹⁸ Na het overlijden van de weduwe is het grote bezit (toen nog 5 bunder, 3 lopensen en 18 en een 1/2 roede) in 1797 uiteengevallen door vererving en verkoop.¹⁹

Van de kavel met het Borssele slotje en het neerhuis, samen 10 lopensaet en 32 1/2 roede land groot, werd aan het huis 6 lopensen, 9 1/2 roeden toegerekend, aan het neerhuis 4 lopensen en 23 roeden. Het wordt dan omschreven als huis met moestuin, pleziertuin (grachten) en bouwland. Het Borssele slotje met zijn bijbehorende gebouwen en landerijen was dus aanmerkelijk in omvang afgenomen. Koper van de kavel met het slotje in 1797 was de Roomse Gemeente, die er blijkbaar enige controle op wilde houden, wie de nieuwe buur van de pastorie zou worden. Vervolgens werd het huis meteen doorverkocht aan Josephus Arnoldus van Zaanen en zijn vrouw.²⁰

Omstreeks 1808 was het huis en/of het neerhuis blijkbaar zodanig in verval geraakt, dat een korting van een kwart op de verponding werd verleend.²¹

Aan de verdere lotgevallen van het Borsselenslotje heeft Jacob Jonker in dit jaarboek een aparte studie gewijd, naar welke ik hierbij verwijzen wil.

Beveren

Naast het slotje Limburg en ervan gescheiden door de Slotlaan ligt het slotje Beveren. Van der Aa zegt ervan dat het zo genoemd is omdat het door het geslacht Van Beveren was gebouwd.²² Dat is niet juist; het is veel ouder. In het midden van de vijftiende eeuw is het perceel, groot twee bunder, echter nog onbebouwd en het is dan eigendom van Jacob Mijnsheerenzoon, een bastaard van Willem heer van Oosterhout, die op zijn beurt weer een bastaard was van de befaamde Willem van Duvenvoorde.²³ Jacob nu was in 1409 gehuwd met jonkvrouwe Petere van der Spout. Hun kinderen hebben de familienaam van de moeder aangenomen. In 1458 is er een erfdeling tussen de twee kleinkinderen van genoemde Jacob en Petere namelijk Jan Janszoon van der Spout en zijn zuster Janne, die intussen weduwe was van Jan Borchgreven. Die deling betrof *de stede aan de Heuvel met alle huysinghe en erve daeraen gelegen soe Jacob mijns heren soen hun oudevader die te besitten plach (...); en een heyninghe houdende twee bunder, die Jacob mijns heren soen te wesen plach (...)*. Als belendingen van deze twee bunder worden respectievelijk oost en west genoemd de toenmalige eigenaren van de slotjes Limburg (Peter tZertoghen) en Borssele (Willem Both).²⁴

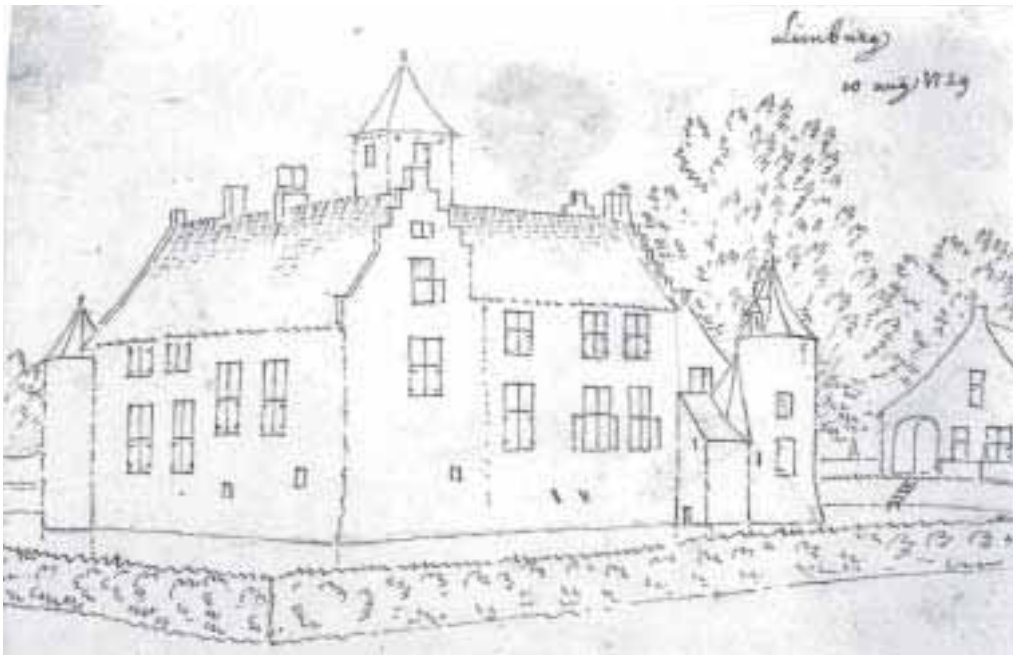
Een goede eeuw later staat er op dit perceel een huis dat in 1542 door de vier kinderen van Jan van der Spout is geërfd, waarbij vervolgens drie van hen elk hun vierde deel verkopen aan de vierde, hun broer Bernaert van der Spout. Dit perceel wordt dan omschreven als een *stede metten huysse, schuere en andere tymmeringe daerop staende metten erve daeraen gelegen en daertoe behorende, twee buynder of daeromtrent begripende*.²⁵ In 1580 wordt dan dit bezit door Elisabeth Cornelis Cristoffel Venetauxdochter, weduwe van genoemde Bernaert Van der Spout, die schepen in Oosterhout was, verkocht aan Jan Adriaenszoon van Rijen, secretaris van de Vrijheid Oosterhout, blijkbaar een gefortuneerd man.²⁶ Dat laatste blijkt als na zijn overlijden zijn bezittingen tussen zijn zes kinderen worden verdeeld. Dochter Cornelia, die gehuwd was met mr. Robbrecht Hulshouts, die zijn schoonvader als secretaris van Oosterhout was opgevolgd, erfde het huis aan de Ridderstraat. In die delingsakte wordt haar erfdeel omschreven als *het nyeuw huys oft stede te weten huysinghe, schuere, koye, duyffhuys, hovinge en efenisse*, nog steeds 2 bunder groot, daarenboven erfde zij nog tal van landerijen in Oosterhout en elders. Haar vijf broers en zusters erfden land, huizen en andere bezittingen in Dinteloord en Princenland, Gilze, Leijzen (Oosterhout) en in de polder van Zwartenberg.²⁷

Na het overlijden van Hulshouts verhuren zijn (wees)kinderen het 1 mei 1635 aan de pastoor van Oosterhout Arnold Rijsbos, opvolger van de in 1634 overleden pastoor Gaspar de Witte die het naastgelegen Borsselenslotje in zijn bezit had.²⁸ In 1639 staat de pastoor in het Schouwboek aangeslagen voor vier schouwen.²⁹ Pastoor Rijsbos heeft er op eigen kosten – zoals hij in zijn memoriaal schrijft – o.a.

3. Het slotje Beveren, hoek Ridderstraat/Slotlaan.

4. Pentekening in O.I. inkt, gedateerd 10 augustus 1729 van het huis Limburg door Cornelis Pronk.

5. Het slotje Beveren.

een *hoendercot* laten bijbouwen en een schutsel voor en achter het huis en liet hij voor rekening van de eigenaren diverse reparaties uitvoeren o.a. zes ramen met *glasen*.³⁰ Waarschijnlijk was het slotje nog steeds pastorie toen de erfgenamen Hulshouts het in 1650 verkochten aan jhr. Charles van Beveren, rentmeester van de prins van Oranje te Geertruidenberg, want deze kreeg later door de Geertruidenbergse kerkenraad het verwijt naar zijn hoofd geslingerd dat hij in zijn huis in Oosterhout een paap huisvestte.³¹

Dat roept de vraag op, waar de pastoors vóór 1633 woonden. Zoals bekend was het patronaatsrecht van de parochiekerk van Oosterhout in handen van de Orde van de Ridder van Sint Jan, bekend als de Johannieten. Evenals de eigen schepenbank van de Orde in Oosterhout (afgekocht in 1473 door de heer van Breda) ressorteerde dit recht onder de Commanderie van Ter Brake bij Alphen. De commandeur van deze ridderorde had de plicht de pastoor een pastorie te verschaffen. Als zodanig fungeerde een huis ten zuiden van de grote hoeve van de Commanderie op de Zandheuvel in Oosterhout.³² Toen dat huis in 1582 als gevolg van de troebelen van de Tachtigjarige Oorlog afbrandde en niet meer werd opgebouwd, werd door de Commanderie een huis voor de pastoor gehuurd. Zo woonde pastoor Daniel van Doorn, een Johanniet, tot zijn dood in 1588 in het slotje De Blauwe Camer, dat toen eigendom was van Huybert van Doorn (waarschijnlijk een naaste bloedver-

want). Deze Huybert overleed omstreeks 1591, waarna De Blauwe Camer in andere handen overging.³³ Waar de pastoors van 1588 tot 1633 woonden is niet bekend, wel dat de commanderij voor hen huurde dan wel de huishuur betaalde en dat dit nog het geval was bij de dood van pastoor Christiaen Danuleus in 1611.³⁴

Pastoor Rijsbos huurde dus sedert 1635 het huis, naar zijn eigenaar genoemd *Beverenslotje*. Hij moest vanwege de godsdienstmaatregelen van de Republiek in 1648 echter vertrekken. De zielzorg in Oosterhout werd overgenomen door de franciscaner minderbroeder Guiliam Noppe. Of hij ook in het Beverenslotje gewoond heeft is niet bekend. Na zijn overlijden in 1675 werd hij na veel herrie (de parochianen wilden de franciscaner pater Gerbrandts gecontinueerd zien) opgevolgd door pastoor Petrus Verhaaren, die tevoren pastoor in Raamsdonk en Waspijk was.³⁵

In 1695 verkochten de erfgenamen van Van Beveren het slotje met toebehoren aan deze pastoor Verhaaren.³⁶ Deze deed er tijdelijk ook kerkdiensten in de korte periode tussen de schuurkerk bij het slotje Van Aalst, die sinds 1697 niet langer beschikbaar was, en de bouw van de nieuwe schuurkerk aan de Rulstraat, waarvoor de prins van Oranje in 1707 toestemming verleende en die er in 1710 stond.³⁷ Pastoor Verhaaren liet het Beverenslotje – de pastorie dus – bij zijn overlijden in 1717 na aan zijn opvolger pastoor Bartholomeus Biestraten. Deze heeft er omstreeks 1740 een verbouwing laten uitvoeren. In 1742 wordt het bezit omschreven *als huysingh, stal, koets- en somerhuys*. Het werd in 1747 door schout, schepenen en gezworenen voor de verpondingen opnieuw getaxeerd en de aanslag voor de verponding met twee gulden en vier stuivers verhoogd.³⁸

Na het overlijden van pastoor Biestraten in 1741 erfde zijn zuster de pastorie. Deze verkocht in 1742 de pastorie (het Beverenslotje dus), die als zodanig in gebruik bleef, waarbij de omvang van het perceel tot 204 roeden werd teruggebracht, en vervolgens de bijbehorende neerhuizing, die ten zuidoosten van het slotje stond.³⁹ Die verkoop van 1742 aan Martinus van de Goorberg en later in 1754 die aan de koopman Johan van Gils waren camouflageverkoop.⁴⁰ Dat blijkt bijvoorbeeld uit een request van 1744 van de Roomse parochianen aan de bisschop van Antwerpen, waarin staat dat Van de Goorberg het slotje quasi op zijn naam heeft gekocht. De pastoor huurde het voor 120 gulden 's jaars welk bedrag op diens salaris werd gekort.⁴¹ Genoemde Van Gils was op dezelfde wijze ook eigenaar van de schuurkerk aan de Rulstraat.

Eerst in 1778 was het klimaat ten aanzien van de Rooms en zodanig verbeterd, dat de Roomse parochie als nieuwe eigenaar van dit slotje, nog steeds pastorie, officieel kon worden genoteerd. Verkopers waren de erfgenamen van Van Gils, die bij dezelfde akte ook de stenen kerkschuur op de Cruysstraat aan de Roomse parochie verkochten. Pastorie en kerk werden door schepenen getaxeerd op 7.800 gulden.⁴² Het jaar daarop, 1779, is de pastorie blijkens de kerkrekening aanzienlijk verbouwd en heeft dit huis het uiterlijk gekregen zoals we dat nu nog kennen.⁴³ Toen in 1795 na de omwenteling, waarbij de katholieken weer volledige vrijheid van de uitoefening van hun eredienst kregen en de grote St. Janskerk in 1809 weer in hun bezit kwam, is er nog een ogenblik sprake geweest van een ruil van het tot pastorie dienende Beverenslotje met de pastorie van de gereformeerden. Die kwestie werd besproken in de vergadering van de gereformeerde kerkenraad van 31 januari 1799. De

pastoor/deken wilde echter niet graag zijn woonhuis verlaten maar was bereid zijn bijzonder genoeg aan de begeerte van zijn gemeente op te offeren en aldus pastorie met pastorie te verwisselen. De reden was dat aan de Roomse pastorie eventueel (op het voorplein) een nieuwe kerk gebouwd zou kunnen worden voor de gereformeerden, die immers naar een nieuw kerkgebouw moesten uitzien. Bij de gereformeerde pastorie was geen ruimte voor een kerk.⁴⁴ Deze ruil is niet doorgegaan en het Beverenslotje is tot 1859 Roomse pastorie gebleven. In dat jaar kwam de nieuwe pastorie op de Markt klaar en werd het slotje verkocht.⁴⁵

Eigenaar van het Beverenslotje werd in 1859 Jacobus Specht, een koopman uit Zierikzee, die in 1866 een deel van de tuin verkocht aan zijn zoon Frans, die hier een bierbrouwerij bouwde.⁴⁶ Specht jr. verkocht in 1880 deze brouwerij aan De Bruijn, die er in 1882 een herenhuis naast liet bouwen, dat later politiebureau zou worden.⁴⁷ Beide gebouwen, die het zicht op het fraaie Beverenslotje grotendeels ontnamen, zijn een aantal jaren geleden gesloopt.

Van Aalst

Het slotje, dat later bekend zal zijn het Huis van Aalst, weer later als het Huis van Berselaar en in de achttiende eeuw als het Secretarisslotje, was gelegen aan de *wech, die men boven ter borchwaert vaert*.⁴⁸ Het lag dus in de omgeving van de eertijds machtige burcht, het Kasteel van Strijen, waarvan de zogenaamde Slotbosse toren een ruïneus overblijfsel is.⁴⁹

We treffen dit slotje voor het eerst aan in het cijnsboek van 1435. Daarin staat het vermeld als *het gesate, daer Peter Bertram Petersz op woent ende daer sijn vader te woenen plach*.⁵⁰ Margriet, de weduwe van Bertram Peters, had in dat jaar aan de heer van Breda, de jonker van Nassau, 9 lopensaat land op het Russelen verkocht.⁵¹ Wat later vinden we de bezitting aangeduid als *de gesate geheyten in t Bosch*.⁵² Met dit bos zal het Rutselbos bedoeld zijn of – zoals het in de vijftiende eeuw heet – het Russelen. Het

6. Gezicht op Oosterhout vanuit het noord-westen met rechts op de voorgrond naar alle waarschijnlijkheid het slotje Van Aalst.

7. Het “Sekretaris slot” voorheen slotje Van Aalst of Berselaarslotje geheten.

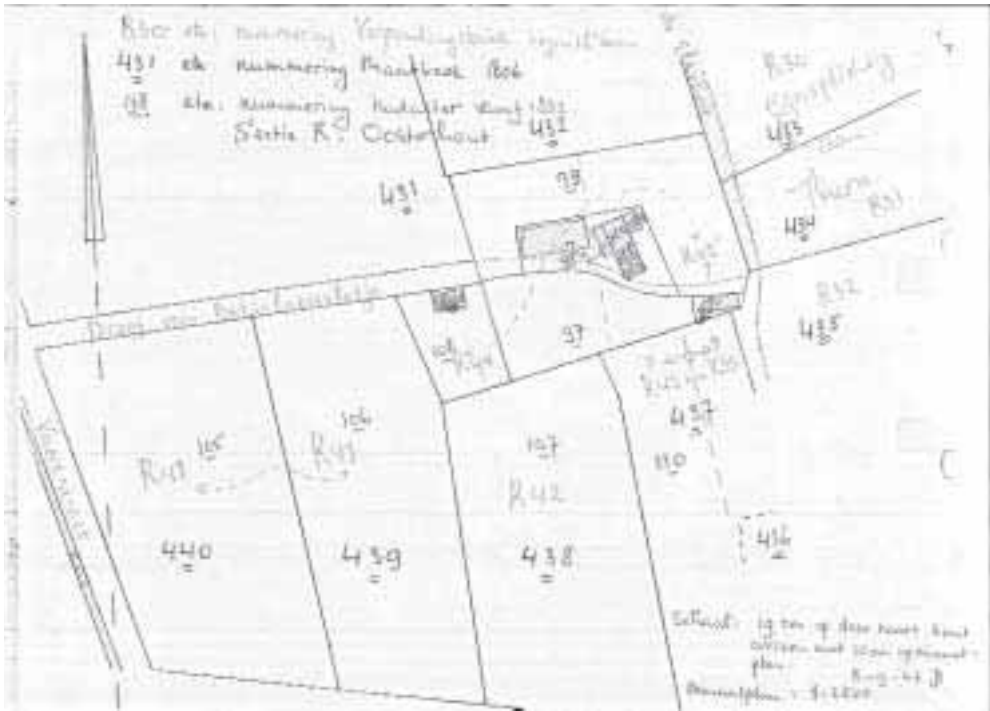
huis is dan intussen in het bezit gekomen van de familie Van Bruheze, onder meer bekend door familieleden die rentmeester van de heren van Breda en ambachtsheer van Raamsdonk en Waspik waren. Ook Brakenstein was in het bezit van een lid van deze familie.⁵³ Philips van Bruheze liet in 1509 de verbindingsweg van het slotje met de Havenweg met eiken beplanten, waarvoor hij de aan weerszijden van de weg gelegen stroken grond in cijns verkregen had.⁵⁴ Die oprijlaan is de latere Van Duivenvoordestraat.

Rond het einde van de zestiende eeuw is jhr. Johan Turck, die heer van Aalst in Gelderland was, door vererving via zijn vrouw (een Bruheze) eigenaar.⁵⁵ Vandaar de naam *Slotje van Aalst*. Men ziet dit slotje met bijgebouwen afgebeeld op het bekende prospect van Oosterhout vanuit het noorden als gravure in *Le Roy*.⁵⁶ Johans dochter, Johanna Turck, huwde tweemaal, eerst met Laureys van Berselaar (vandaar de naam *Bersselaarslotje*), en vervolgens met Adriaen Jacob Meynaerts.⁵⁷ Als na haar overlijden in 1637 de boedel verdeeld wordt tussen de kinderen uit haar eerste huwelijk en haar tweede echtgenoot, valt dit grote bezit uiteen.⁵⁸ Uit die delingsakte blijkt ook dat er intussen ten noorden van het oude huis maar binnen de omgrachting omstreeks 1635 een nieuw en kleiner huis is gebouwd. Elk van beide partijen kreeg een slotje. Beide huizen lagen echter zo dicht bij elkaar, dat de moeilijkheden niet van de lucht waren. Daaraan kwam een eind toen in 1646 de kinderen Van Berselaar hun huis (het nieuwe slotje) aan hun stiefvader Meynaerts verkochten.⁵⁹ Uit de verpondingsregisters blijkt dat een van beide huizen kort daarop afgebroken moet zijn. Waarschijnlijk is dit het nieuwe huis geweest en niet het oude, dat we kennen van de tekening die de bekende tekenaar Cornelis Pronk er in 1729 van maakte.⁶⁰ Diens schets stemt geheel overeen met de beschrijving die Van der Aa in 1845 van het huis gaf: *Het is een zeer oud gebouw, met eenen hoogen spitsen gevel opge-*

bouwd, met twee stenen schilderhuizen tegen elken hoek van den voorgevel, waartegen een lager gebouw aan vast was. Het was met zijn werf omwaterd, doch dit water is in het begin der vorige eeuw tegen de straat gedempt en tot eenen hof veranderd, ook had het tegen de straat een gemetselde poort met eene woning daarboven op doch deze is terzelfder tijd afgebroken. Aan de noordzijde heeft een schuur gestaan, die bij de Rooms-Katholijken tot eene kerk gebruikt is voor zij een eigen kerk gebouwd hadden.⁶¹ Schoemaker zegt in zijn bekende manuscript: 't Secretarisslodt is een heerenhuys omtrent een quartier uur van Oosterhout gelegen als men gaat naar de ruine van het oude slot Strijen daar het niet verre afgelegen is. Het staat wat eenig doch rondom in het geboomte en zeer goede bouwlanden. Niet verre van daar is een watertie al waar de vaartuygen liggen die van Oosterhout na Dordrecht en verder na alle gewesten daaromstreeks vaaren.⁶² Zoals de hierbij afgedrukte tekening laat zien geven de twee hang- of arkeltorentjes het huis een min of meer aristocratisch karakter al vormden zij ongetwijfeld slechts een zuiver decoratief element. Het poortgebouw met bovenwoning van ditzelfde slotje aan de straatzijde, thans Statendamweg, had waarschijnlijk niet meer betekenis dan het seigneurale karakter van het geheel te onderstrepen.

Voor de parochiegeschiedenis van Oosterhout is dit complex van belang, omdat de grote schuur van het slotje vanaf 1648 zo'n vijftig jaar lang als katholieke schuurkerk of kerkshuur heeft dienst gedaan. Meynaerts was de man, die de katholieken in die moeilijke tijd, waarin de uitoefening van de katholieke eredienst verboden was, die faciliteit verschafte. In zijn testamenten van 1653 en 1655 schonk hij legaten aan de katholieke huisarmen en aan de toenmalige pastoor de franciscaan Guiliam Noppe of zijn opvolger. Hij bepaalde tevens dat na zijn overlijden negen viertel rogge en ander brood gebakken moest worden, uit te reiken aan de arme huisarmen.⁶³ Hij overleed overigens pas in 1681, waarna zijn grote bezit, waarvan al eerder stukken vervreemd waren, verder uiteen viel. Zijn dochter Jenneke gehuwd met Anthony Thomas Philips erfde het slotje. Hun kinderen verkochten vervolgens in 1697 *deze huysinghe vanouts genaemt Van Aelst- ofte Bersselaerslootjen met 2 schuren, hof en erve groot 3 lopensaeten en 5 roeden met alle servituten actieve zowel als passieve tot de voorz. huysinghe specterende, gestaan in Middewijk bij d'Elschot onder Oosterhout, mitsgaders de dreve westwaarts aan het voorz. slotien gelegen voor zover deselve tot het voorz. slotien is behorende (...)* aan de toenmalige secretaris van de Vrijheid Oosterhout Adriaan van Gils.⁶⁴

Die secretaris had kennelijk al lang zijn oog op dit slotje laten vallen en al enkele malen eertijds tot het slotje behoord hebbende percelen land gekocht. Anthony Thomas Philips voornoemd had eerder al (1681) aan van Gils verkocht *den timmer en materialen van zekere twee schuren hem toebehorend, de eene groot vier gebijnt ende twee oversteken en de andere groot drie gebijnt en twee oversteken, alsook de afhank der peertstalle en verkenkoije samen met alle materialen ab- en dependentien* zoals deze door hem gebouwd, betimmerd, gebruikt en verhuurd en gelegen zijn aan en op 't slootjen genaemt *Berselaerslootjen vanouts gekomen van Jonker van Aelst.*⁶⁵ De al eerder vervreemde *neerhuysinghe, met hof, dries en erve aan de zuidkant van het slotje gelegen, mitsgaders de helft van het spoor van de dreef westwaarts op tot de waterloop ofte cleijne Rulle toe,* was in 1693 gekocht door seigneur Gregorius Brouwers, stadhouder en schepen van

8. Detail van het kadastrale minuutplan 1830 met het slotje Van Aalst.

Oosterhout.⁶⁶ In 1699 verkocht Brouwers dit complex alsnog aan Adriaan van Gils.

De kern van het oude bezit was daarmee weer in één hand gekomen. Het slotje droeg sedertdien de naam *Sekretarisslotje*. Die naam staat dan ook op de tekening van Cornelis Pronk uit 1729. De verkoop in 1697 aan de protestant Adriaan van Gils betekende echter wel het einde van het gebruik van de grote schuur als Roomse kerk.⁶⁷ Gedurende een groot deel van de achttiende eeuw bleef het slotje in het bezit van de familie Van Gils of daaraan verwante families, zoals notaris Barend Croes, die met een dochter van Van Gils was getrouwd en die het verwierf bij de erfdeling in 1726.⁶⁸ In 1729 werd het door Adriaan van Gils, notaris en procureur te Oosterhout, verkocht aan Peter Janszoon van Etten.⁶⁹ Die verkoopt het in 1741 bij publieke verkoop weer aan een Van Gils, namelijk aan Hendrik van Gils (de Tweede), evenals zijn gelijknamige grootvader secretaris van Oosterhout.⁷⁰ Hij was wel de laatste tot het patriciaat behorende eigenaar en bewoner van dit slotje. In 1759 werd het gekocht door de landbouwer Jan Adriaans van Raamsdonk.⁷¹ Tot 1832 bleef het in diens familie.

Het slotje was als patricierswoning blijkbaar niet langer meer in trek. In het begin van de negentiende eeuw is het huis blijkens de kadastrale kaart gesplitst in vier woningen. Later is het verbouwd tot boerderij, die in het eind van die eeuw nogmaals verbouwd is. Die boerderij stond er tot voor een dertigtal jaren nog en is inmiddels afgebroken.

AANTEKENINGEN

1. Eerder werden in het jaarboek gepubliceerd: 'Deel I: Inleiding en slotje Limburg', in: *Jaarboek De Oranjeboom* 16 (1964), 61-102 en 'Deel II: Brakenstein en Spijtenburg', in: *Jaarboek De Oranjeboom* 20 (1967), 146-179.
2. A.J. van der Aa, *Geschiedkundige beschrijving van de stad Breda en hare omstreken* (Gorinchem, 1845), 149-152. Zie ook zijn *Aardrijkskundig Woordenboek* (1846), in voce Oosterhout. In het 13e deel van dit *Aardrijkskundig Woordenboek* (aanhangsel, Gorinchem, 1851) geeft hij enige rectificaties met betrekking tot Oosterhout en schrijft hij dat het voormalig slotje Borstelle in een boerenwoning met kleine optrek is veranderd, dat de voormalige sloten Spijtenburg en Ter Aalst (sic!) zijn gesloopt en dat het Beverenslotje is afgebroken, doch in de plaats daarvan de pastorie der R.K. gemeente is gebouwd. Zie verder ook Aantekening 14 bij het in 1964 verschenen eerste deel van deze publicatie over de Slotjes. J.B. Krüger, *Kerkelijke geschiedenis van het Bisdom van Breda*. Deel IV (Roosendaal, 1872- e.v.), 56-58.
3. Rijksarchief in Noord-Brabant (RANB), Archief Domeinen Prins Frederik, cijnsboek Oosterhout 1525.
4. Gemeentearchief Oosterhout (GAO), R 258, fol. 89 (1464).
5. RANB, Archief Domeinen Prins Frederik, cijnsboek Oosterhout 1554; RANB, Archief van het Hollandse Huis, inv.nr. 3 (Blaffaard van erfrenten). GAO, Oud archief, inv.nr. 139, rentelijst in bundertaalboek (1580).
6. GAO, Oud archief, Ligger der bundertalen (1580/1581).
7. GAO, Oud archief, inv.nr. 506, stukken 10 en 17.
8. RANB, Archief Domeinen Prins Frederik, cijnsboek Oosterhout 1554, 2e deel, fol. J 73; GAO, R 293, fol. 174v d.d. 29 april 1615.
9. Nationaal Archief (NA), Archief Nassause Domeinen, vervolg no. 1311 (1422). Dit Karthuizerklooster is rond 1330 gesticht door Willem van Duvenvoorde. RANB, Archief Hollandse Huis, cartularium 1 b, fol. 32: oorkonde door Willem Graaf van Holland, gegeven te Valenciennes 1336.
10. GAO, R 298, fol. 1 d.d. 12 januari 1633; Oud Archief, inv.nr. 140, Legger der verpondingen, fol. 7. RANB, Archief Domeinen Prins Frederik, cijnsboek ± 1660, fol. 261.
11. GAO, R 298, fol. 73v (1634); Oud Archief, inv.nr. 140a, Legger verpondingen, fol. 39; Idem (schouw-kohier 1639) de huysinge van Havermans had vijf schouwen. In de aantekeningen van Havermans (Archief Nassause Domeinen, inv.nr. Hingman 4631) komt een lijst voor *extract uyt den ampliatie van inventaris met daarop o.a. mijn huysinghe binnen Oosterhout genaemt Borsfels goet* H.19 (mijn = zijn eigen huis, nl. van Havermans, dat hij in 1634 had gekocht).
12. GAO, R 301, fol. 114 d.d. 26 jan. 1654; Oud Archief, inv.nr. 145, verpondingskohier 1663, 2^e folio en inv.nr. 147, verpondingskohier 1665, 1e folio.
13. GAO, R 312, fol. 41 en 42.
14. GAO, Oud Archief, inv.nr. 40, fol. 200 (1732).
15. GAO, Oud Archief, Legger der verpondingen van 1746, fol. 55v.
16. GAO, R 326, fol. 32.
17. Ibidem, fol. 37.
18. GAO, R 327, fol. 109v d.d. 6 april 1797.
19. GAO, Oud Archief, inv.nr. 174, fol. 55.
20. GAO, Oud Archief, inv.nr. 174, fol. 55 (vriendelijke mededeling van dhr J. Jonker te Oosterhout).
21. GAO, Oud Archief, inv.nr. 176, legger verpondingen 1803-1808, fol. 363.
22. Conform aantekening 2.
23. Zie over deze befaamde financier en bewoner van het Huis te Strijen te Oosterhout ook de roman "Schaduw van de avond" door Eva Bentis, in 2000 verschenen bij uitgeverij Contact Amsterdam/-Antwerpen. Dit boek geeft – hoewel geromantiseerd – op basis van de geraadpleegde literaire bronnen een goed inzicht in de familieverbanden van deze grondlegger van het vermogen van de Oranje-Nassau-dynastie. Zie ook: J. Cuvelier, *Les origines de la fortune de la Maison d'Orange-Nassau* (Brussel, 1921). Willem van Duvenvoorde, de belangrijkste bewoner van deze omstreeks 1288 gebouwde burcht op de grens van Holland en Brabant, die hij in 1324 had gekocht, had bij zijn echtgenote geen kinderen, maar verwekte bij andere vrouwen wel een aantal natuurlijke kinderen. Verscheidene daarvan zijn in verband te brengen met de slotjes dan wel met andere bezittingen in Oosterhout. Zie ook de inleiding van het eerste deel van deze serie over de slotjes in dit jaarboek deel XVII jrg 1964, blz 63 en 69 met name de

daar aangehaalde opmerkingen van Gramaye over de talrijke edelen in Oosterhout: “de Heeren offt Edelheeren van Oosterhout, de borgers van Breda ende de Goede lieden van Etten”.

24. GAO, R 257, fol. 117-117v en 124. Die stede aan de Heuvel was belast met een erfpacht van 6 sesteren rogge en 14 capoenen, 16 hoenderen en 9 holl. (gld ?).
25. GAO, R 271, fol. 21v; R 278, fol. 69 d.d. 4 april 1566: waarbij Bernaert zijn goed belast; fol. 130v d.d. 23 februari 1568: waarbij hij het als onderpand stelt t.b.v. zijn zoon Jan.
26. GAO, R 282, fol. 36 d.d. 17 mei 1580; Oud Archief, inv.nr. 139, in deze Ligger van de bundertalen 1580/1, fol. 42 wordt het huis van Jan van Rijen getaxeerd op 60 pond, het lopensaet op 26 pond.
27. GAO, R 293, fol. 136.
28. GAO, F 189, Memoriaal van pastoor Arnold Rijbsbos, fol. 174v.
29. GAO, Oud Archief, Schouwkohier 1639.
30. Conform aantekening 28.
31. GAO, R 300, fol. 170 d.d. 17 januari 1650; Oud Archief, inv.nr. 140a, Verpondingslegger 1626-1660, fol. 38; inv.nr. 145, verpondingskohieren 1663, fol. 17; inv.nr. 147, idem 1665, fol. 18. De grafzerk van de uit Dordrecht afkomstige jhr. Charles van Beveren bevindt zich in de N.H. kerk te Geertruidenberg in *Taxandria* jrg 26 (...), 239.
32. Archief Bisdom Breda, Register van renten en cijnsen, die geheven worden van de pastoor ende capellanen tot Oosterhout, fol. 33, 132.
33. J.H. van Mosselveld, ‘Het slotje De Blauwe Camer te Oosterhout’, in: *Bulletin Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond* (1960), kol. 213-226.
34. Archief Bisdom Breda, uit: Archiefdepot Aartsbisdom Mechelen, Register “Staet der pastorije tot Oosterhout 1631”, achterin: erfgronden.
35. Archief Bisdom Breda, uit: Archiefdepot Aartsbisdom Mechelen, “Register van vrucht en inkomen”. De franciscaner minderbroeder pater Noppe, overleden 1675, fungeerde sedert 1648 als pastoor.
36. GAO, R 311, fol. 10 d.d. 28 februari 1695.
37. Archief Bisdom Breda, uit: Archiefdepot Aartsbisdom Mechelen, “Register van vrucht en inkomen”. De Domeinraad van de prins van Oranje had 30 december 1707 toestemming gegeven elders een nieuwe kerkshuur te bouwen, vermits de oude zeer bouwvallig is geworden en bij slecht weer ook niet goed bereikbaar is.
38. GAO, Oud Archief, Legger der verpondingen 1747. De mededeling van pastoor Juten in *Kerkelijk Oosterhout*, pagina 52 dat deze pastorie in 1740 is gebouwd, kan niet juist zijn. Het moet een verbouwing en uitbreiding zijn geweest.
39. GAO, R 318, fol. 368v d.d. 22 februari 1742; Oud Archief, Legger der verpondingen 1720, fol. 79 en 1746, ongef. Deze *nederhuisinge* werd gekocht door Cornelis Sebregt Rombouts: GAO, R 319, fol. 20v d.d. 12 juli 1742 en vervolgens door zijn erfgenamen in 1803 verkocht aan Mr Victor Amadeus Heyliger, de toenmalige eigenaar van het slotje Limburg: GAO, R 328, fol. 105 d.d. 24 februari 1803. In de vijftiger jaren van de twintigste eeuw is deze boerderij gesloopt ten behoeve van de aanleg van de Slotlaan.
40. GAO, R 321, fol. 31v d.d. 1 februari 1754.
41. GAO, Archief Parochie St. Jan, XXXI portef. A, nr 13, 14, 23; B nr. 67 en 68. Blijkens de kerkrekeningen werd jaarlijks een bepaald bedrag op het salaris van de pastoor gekort voor de betaling van de huishuur van de pastorie welke met de cijns en de lasten betaald werden aan eigenaar Van de Goorberg.
42. GAO, R 324, fol. 239v d.d. 22 september 1778.
43. GAO, Archief Parochie St. Jan, Kerkrekening 1779.
44. GAO, Archief Gereformeerde Gemeente, Kerkenraadsnotulen 1766-1811, d.d. 31 januari 1799.
45. Blijkens de volkstelling van 1840 (in GAO) woonde er toen pastoor Joh. Praats (52 jr. oud geb. te Zundert) met twee kapelaans en nog een priester (Bern. Bapt. van Hal) en twee dienstdoden. In 1849 pastoor Adrianus Willems en twee kapelaans. Zie ook Krüger, *Kerkelijke Geschiedenis van het bisdom Breda, dl IV*, 57. Juten schrijft in *Kerkelijk Oosterhout* op pagina 52 “Deze pastorie (i.c. het Beverenslotje) was in 1740 gebouwd, waarschijnlijk op de plaats, waar vroeger de hulpkapel stond.” Zie ook aantekening 38.
46. GAO, Besluiten College van B. en W. d.d. 14 oktober 1859: er zijn geen bezwaren ingebracht tegen het verzoek van J. Specht te Zierikzee om alhier in het huis en erf, Sectie M 161, 162, 163, een bierbrouwerij en mouterij op te richten. Proces verbaal van *de commodo et incommodo* zal worden gemaakt. Besluiten B. en W. d.d. 28 oktober 1859: medegedeeld wordt, dat Gedeputeerde Staten op 21 oktober

1859 besloten hebben aan Jacobus Specht, koopman te Zierikzee, vergunning te verlenen tot het oprichten van een bierbrouwerij.

47. Jacobus Specht verkocht in 1869 huis en erf aan zijn zoon Franciscus Joh. Specht, maar ze zijn door deze in 1874 verkocht aan zijn moeder Adriana Crul, weduwe van Jacobus Specht. Zij verkocht huis, erf en moestuin aan Constance Dorothe Louise Windelinx, wed. van Joseph Willem Karel Conrads te Rotterdam. De brouwerij met stal en erf werd in 1880 door Franciscus Johannes Specht verkocht aan Leonardus Petrus Antonius de Bruijn, bierbrouwer te Oosterhout. Deze stichtte in 1882 een huis daarbij, later politiebureau, en een bijbouw in 1886.
48. GAO, R 256, fol. 58v (1445).
49. Conform aantekening 23.
50. RANB, Archief Domeinen Prins Frederik, cijnsboek Oosterhout 1435.
51. NA, Archief Nassauwe Domeinraad, inv.nr. Drossaers 304, regist 1329.
52. RANB, Archief Domeinen Prins Frederik, cijnsboek 1525, fol. C2.
53. RANB, Archief Domeinen Prins Frederik, cijnsboek 1525, fol. C2.
54. GAO, R 256, fol. 49v (1444). RANB, Archief Domeinen Prins Frederik, cijnsboek Oosterhout 1554, letter C fol.1.
55. RANB, Geertruidenberg R 51, fol. 302v. GAO, R 279, fol. 54v; Oud Archief, inv.nr. 139, bundertaalboek 1580, fol. 18v.
56. *Prospectus municipii Oosterhout*. Le Roy plaat 154. Zie afbeelding.
57. RANB, Archief Domeinen Prins Frederik, cijnsboek Oosterhout 1554, fol. A 40v en fol. C 109. GAO, Oud Archief, inv. 152, fol. 122.
58. GAO, R 298, fol. 226v d.d. 15 december 1637. RANB, Archief Domeinen Prins Frederik, inv.nr. 1678, fol. 369 en 388.
59. GAO, R 300, fol. 17, 18v, 24v d.d. 20 maart 1646; Oud Archief, inv.nrs. 145 en 147, verpondingskohieren 1663 en 1665.
60. Zie afbeelding in Universiteit Tilburg, bibliotheek Provinciaal Genootschap, Handschrift Schoemaker, p. 166.
61. A.J.van der Aa, *Geschiedkundige beschrijving van de stad Breda en hare omstreken* (Gorinchem, 1845), 151.
62. Universiteit Tilburg, bibliotheek Provinciaal Genootschap, Handschrift Schoemaker, p. 166
63. GAO, Notarieel Archief, inv.nr. 5399, fol. 18 d.d. 9 september 1653; fol. 64v d.d. 22 december 1655.
64. GAO, R 311, fol. 97v d.d. 22 oktober 1697; fol. 174 d.d. 5 maart 1699; Oud Archief, voorl. inv.nr. 140, Legger verpondingen, 1e helft 17e eeuw, fol. 63.
65. GAO, R 308, fol. 263 d.d. 13 oktober 1681.
66. GAO, R 310, fol. 164 d.d. 15 augustus 1693; R 311, fol. 174 d.d. 5 maart 1699; fol. 255 d.d. 16 december 1700.
67. GAO, Oud Archief, Resoluties schout en schepen, fol. 251 d.d. 29 maart 1706 en 4 aug. 1706: Consideratien van schepenen op een request van de Rooms en om een nieuwe kerk te mogen bouwen.
68. GAO, Oud Archief, inv.nr. 157, Legger verpondingen 1720, fol. 88 e.v.
69. GAO, R 316, fol. 151 d.d. 30 november 1729.
70. GAO, R 318, fol. 322 d.d. 15 augustus 1741; Oud Archief, Legger verpondingen 1746, fol. 39.
71. GAO, R 322, fol. 69v – 74 d.d. 2 april 1759.